

СУБЕКТНИТЕ И НЕСУБЕКТНИТЕ ЖЕСТОВЕ В БЪЛГАРСКАТА НЕВЕРБАЛНА СИСТЕМА

Гочо Гочев

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ (България)

Резюме. В българската невербална система от гледище на отношението на компонентите субект и действие се разграничават два вида жестове – субектни, при които субектът е източник и вършител на действието, и несубектни, при които субектът отсъства и те имат външен източник, въздействащ върху човешкото тяло и неговите части, превръщайки ги по този начин в изпълнители на жеста. На езиково ниво субектните и несубектните единици са представени от различаващи се по граматическия си състав структури: първите – от подлоглице и лични форми на предиката глагол, а при вторите подлогът е нелице, а предикатът – глагол е третолична форма. Наличието на несубектните единици, освен че е специфична особеност на българската невербална система, я характеризира и като отворена система, взаимодействаща с външната среда.

Ключови думи: жест; компоненти; невербален; несубектен; структура; система; субектен

Жестът – компоненти и структура

Жестът, както е известно, е средство за комуникация, което служи на общуването със свойството си да бъде възприеман чрез сетивата (зрение, слух, допир, вкус, мирис) (вж. Kreydlin, 2002), след което осмисляно и интерпретирано от съзнанието, за да се разкрие смисълът му в една или друга ситуация.

Срв. например жеста *удрям се / пляскам се / бъхтя се по бедрата / бедрото*, който във всички ситуации се възприема като един и същ, тъй като се изпълнява в общи линии еднакво, но се интерпретира по различен начин според придобитите в конкретния контекст значения:

– внезапно досещане: *БАБА СЛАВКА (Баба Славка се досеща, и се удря по бедрото). Уф! Каква съм халосана! Ти трябва да си много гладен, а?..* (Karaslavov, 1979);

– изненада, учудване: *Някъде по пътя го срещнал Стоимен и от изненада се ударил с длани по бедрата – имаше такъв навик* (Zhotev, 1993);

– недоволство, възмущение; неодобрение, укор, упрек: *Брайно се удари с ръце по бедрата и извика: „Бре, бре, ще изпотъпче зарзавата!“* (Radichkov, 1978);

– мъка, отчаяние, безсилие: *МАРИОЛА* (все така привита, с глава, отпусната към пода, **бъхте се по бедрата**). **Ох, Мильо, ох, стопанино, защо ме остави да се мъча..** Ох, яка душа, боже, та не ще да излезе, да се отърва, да ми олекне. (Karaslavov, 1979);

– удоволствие, радост, наслада от някакво усещане или преживяване: *Манолчо весело се смееше, викаше и се пляскаше по бедрата от радост* (Ostrikov, 1981);

Жестът е сложна единица с **компоненти и структура**, наподобяващи на изречението: субект¹ на действие (S), акт на действие (V) и обект на въздействие (O), срв.:

– *Всички му се изсмяха, но той (S) изплезе език (V) на целия клас (O) и отиде на мястото си* (Karaliychev, 1981).

Субектът е лице, обектът може да бъде както лице, така и нелице, а действието е движението или комплексът от движения, които извършва субектът с тялото си и най-вече с неговите части, срв.:

– *Щом ме видя в класната стая, тя (S) ме (O) засочи с пръст (V) и зави-ка: – Лъжльото-о!... Е-ей, тоя знаете ли го как лъже-е!* (Slavinski, 1981). – *Иван (S) (сочи с пръст (V) фотоапарата (O)): Тук е тайната. ..* (Aprilov, 1970). • – *Ами, разбира се... – започна Георги Иванов (S), но прекъсна мисълта си и добави, сочейки с глава (V): – Ето подпоручика (O), иде* (Talev, 1985). – *И тук ли си сега? – Нина (S) захилено посочи с глава (V) вестниците (O) и намигна* (Georgieva, 2015). • *В този миг Пламен Сомов (S), който е на фокуса, ме побутва дискретно и сочи с очи (V) към Иван (O), зад камерата. Иван плачеше! Огромните му, печални очи бяха плувнали в сълзи* (Dyulgerov, 2020). – *Татко (S) поглежда майка и сочи с очи (V) магарето (O) – лепкаво от белтъци и жълтъци* (Radulska, 2011). – *Като изкачиха гърба на един хълм, Грозев видя, че ниско по хоризонта към Сърнена гора се издига бледо сияние. Той (S) бутна ръката на Рабухин и му посочи с очи (V) светлеещото небе (O). Стара Загора гореше* (Konstantinov, 1986). • – *Гледай какво нещо. Да си на върха на света в един момент, а после, в следващия – на дъното. – И посочи с брадичка (V) към Чилика (O). – Нали го знаеш кой е?* (Енев, 2024). – *Полицаят (S) сочи с брадичка (V) надолу, към обувките (O): Защо скърцат? – Нима? Дори не съм забелязал...* (Nankov, 2010).

Структурата² на жеста представлява вътрешната организация на устойчивите взаимовръзки между посочените вече три компонента: субект на действие, акт на действие и обект на въздействие.

Няма да се спираме подробно на тях, ще отбележим само две съществени връзки между действието, от една страна, и субекта и обекта, от друга, определящи статуса на последните два компонента:

– връзката субект – действие идентифицира субекта като вършител на жеста или като носител на определено състояние;

– връзката обект – действие идентифицира обекта като търпящ въздействие от страна на субекта;

– признакът на действието ‘насоченост’ разграничава субекта и обекта.

Срв.: *Крия / покривам лице с ръце / длани / шепи / пръсти*

– *Филип (S), закри с шепи (V) лицето си. (O). Такъв позор не бе преживявал още* (Stamatov, 1978).

Субектът (*Филип*) извършва действие (*поставя шепи*) върху обекта (*лицето*), т.е. въздейства на него така, че то престава да бъде открито; действието изхожда от Филип и е насочено към лицето, което определя *Филип* като въздействащ, т.е. субект, а лицето – като подложено на въздействие, т.е. като обект.

Структурата, по-конкретно нейните устойчиви връзки, представят жеста, първо, като единно цяло, което не се променя, независимо от конкретните обстоятелства, индивидуалните прояви и различните ситуации на функциониране; второ, като тъждествен сам на себе си, т. е. като запазващ във всички случаи същността си.

Субектните и несубектните жестове

В настоящата статия ще се опитаме да опишем една важна според нас за българската невербална система особеност, свързана с отношението между субекта и действието. Става дума за присъствието на субекта в преобладаващата част от българските жестове като техен източник и вършител и отсъствието му в една неголяма група, в които тялото или частите му се привеждат непроизволно еднократно или многократно в движение (*треперят пръстите, подкосяват се колената*) или остават напълно неподвижни (*замръзва лицето*) под въздействието не на субект, а на някакъв външен или вътрешен източник. Това различие дава основание да говорим за субектни и несубектни жестове, срв. например жестовете в следните два примера, където източникът не е субект: в първия е външен (студ), а във втория – вътрешен (притеснение):

– *Ръцете ми все още потреперваха, сухо и зиморничаво потракваха зъбите ми* (Vezhinov, 1987).

– *Светът не е готов, не и за толкова много... мърмореше в тъмната статичка фотографът, а ръцете му трепереха от притеснението, че всичката тая смазваща красота е излязла от студиото му и се движи свободно по улиците на София* (Ivanova, 2006).

Субектните жестове се характеризират с устойчива, може да се каже, основополагаща връзка на субекта с действието. В тази взаимовръзка субектът изпълнява две основни роли: каузатор (причина, инициатор) и производител на действието, т.е. той е източник и вършител на действието.

Срв. например **влача крака** „Х се придвижва, като едва повдига или не повдига стъпалата си от повърхността“:

– *И той, клатушкайки се, влачеше крака след силуета си. Явно много се беше изморил, защото се озова легнал в тясно и твърдо легло, а една непозната жена с повехнало лице, много тъжни очи и отпуснати рамене стискаше ръката му и свела глава надолу, шепнеше нещо* (Velikova, 2015).

Субектът (*той*) в резултат на определени обстоятелства (*много се беше изморил*) инициира описания жест, следователно той е негов източник, и в същото време е вършител на действието, тъй като и го реализира. Начинът на реализация (*едва повдига или не повдига стъпалата си от повърхността*) зависи от волята и състоянието на субекта.

Начинът на реализацията на действието е „прерогатив“ на субекта, който има свободата да определя действието за жестова реакция при една и съща ситуация. Субектът според обстоятелствата и състоянието си подбира подходящия според него жест от кръга жестове, обозначаващи тази ситуация

Например в ситуацията ‘заплаха’, изборът на жеста зависи не само от обстоятелствата, състоянието на субекта, но и от волята му. Той може да реагира по различен начин: *свива вежди, скръства ръце, удря с юмрук по масата, стиска зъби, надига се* и т. н., срв.:

– *Аз свих вежди и тогава нейните клепки се разтвориха и зениците ѝ се разшириха от уплаха. Тя трепна, пребледня и аз се засмях* (Gulyashki, 1976);

– *Гостът скръства ръце заплашително: – И не ви е страх да приберете един нехранимайко от улицата?* (Dimitrova, 1981);

– *„Кой душман ке влезе, жив нема да излезе, Македонио, ти му ставаш гроб!“ Удар с юмрук по масите* (Danailov, 2003);

– *Ставрос втрени в него учудени, уплашени очи: – Как... ние с тебе ли? – Не, не – отвърна Димитрис. – Не ние с тебе, разбира се. Макар че ми иде ей сега да изтичам и да го надупча – стисна той зъби* (Talev, 1985);

– *За едно краставо куче ще ме осакатии! – късото му набито тяло заплашително се надигна към Краси* (Petrunova, 1999).

При действието на **несубектните жестове** отсъства субект, който да изпълнява функциите на източник и вършител на жестовото изпълнение, закономерно отсъства и връзката субект – действие. Най-общо казано, в тях липсват признаците на субект. Има източник, който не притежава белезите на субект, тъй като по принцип е нелице. Природата на източника не е точно фиксирана, той не е конкретен предмет, а някакво обстоятелство, събитие, причина, намираща се извън обекта-лице или вътре в него, срв.:

– (дълго ходене) *Краката му вече съвсем не го държаха, все още трепереха от безконечното изкачване по стълбите* (Vezhinov, 1975);

– (дълго тръскане) *Внезапно почувства умора и слабост. Мозъкът му сякаш се бе размътил от дългото тръскане, коленете му се подгъваха* (Vezhinov, 1975);

– (страх) *Онзи неуверено се качи, краката му потрепваха от страха пред височината, но откритата се вертикална и хоризонтална панорама видимо го остави без дъх, отне му дори дълбоко попилия в душата му навик да позира...* (Antov, 2017);

– (гняв) *Ноздрите на хана трепнаха в съдържан гняв* (Popova-Mutafova, 1981).

Действието обикновено се представя като неволно – възникнало от само себе си, независимо от волята и контрола на субект, като съществуващо само по себе си, срв.:

– (страх) *Призракът се поклони леко и подаде мъртвешката си ръка. Фани потрепера неволно, когато я докосна* (Dimov, 2006a);

– (страх) – *Няма да го направиш, нали?! – простена Чадъра и несъзнателно потрепери* (Nikiforov, 2014).

Примерите за несубектните жестове показват не само отсъствието на вършител, но и присъствието на обект-лице, чието тяло или неговите части са подложени на въздействие от източника и играят ролята на изпълнители на жестове, фиксиращи определено физическо или психическо състояние на лицето, срв.:

– (слабост) *Въпреки тая благословена и крехка шунка, коленете ми все още треперят от слабост* (Raynov, 1986);

– (тревога) *Тялото ми трепереше в треската на необяснима тревога* (Minkov, 2000).

Важно е да се отбележи, че изпълнителят за разлика от вършителя не „избира“ и не контролира изпълняваното действие, което може да бъде интензивно или по-малко интензивно – степента се определя от силата на източника, срв.:

– *Тия, които първи се бяха запътили към вратата, спряха и в недоумение загледаха побеснелия доцент. Не можеше да контролира реакциите си – бузите му се тресяха, очите му играеха като на уловен плъх. С треперещи ръце вдигна либийския си „вечен“ кожух* (Bachkov, 2006);

– *Срещата се състоя на другия ден. Когато Неси зърна баща си, едва не спря на прага. Едва не се върна назад. Все пак влезе храбро, мълчаливо се изправи пред разгромения си баща. В този миг не съзнаваше, че устните му едва доловимо потреперват* (Vezhinov, 1977).

Несубектните жестове „нарушават“ структурата, характерна за субектните, но и тяхната структура е построена на същия модел: източник (който не е субект) – действие – изпълнител (който не е вършител), между които съществуват устойчиви връзки – тя не се променя, независимо от конкретните обстоятелства и ситуации, и запазва същността на жестовете. „Нарушението“ е напълно закономерно, тъй като то отразява реалността, в която функционират жестовете, всеки със своята специфика.

Тези различия, очертаващи границите между субектните и несубектните жестове, не са пречка за проявата на своеобразна конвергенция, изразяваща се във възможността един и същ жест да бъде породен както от субект, така и от външен източник, срв.:

– *Мъжът разтвори ноздри: не мирише на сапун, а на нещо по-хубаво, на нещо по-естествено. Да, на гъба кладница!* (Shumnaliev, 2002);

– *Вдъхновяваща картина, която някога е разширявала ноздрите на мъжете като жребци, надушили кобилата* (Marinov, 2010).

Езиковите номинации на субектните и несубектните жестове

Езикът и жестът са два взаимосвързани основни инструмента, чрез които се осъществява комуникацията. Всеки от тях, отделно или съвместно, способства за предаването и приемането както на информация, така и на чувства, усещания и емоции. „Преди повече от век – пише Р. Краус – сър Франсис Бейкън е представил връзката между жеста и езика под формата на проста аналогия: „Както езикът говори на ухото, така жестът говори на окото“ (Бейкън, 1891)“ (Krauss, 1998, p. 2).

Тази „проста аналогия“ не само представя общите функции на жеста и езика, предполагащи взаимовръзка, но съдържа и друг дълбок смисъл – езикът и жестът са главните фактори за осъществяването на комуникацията, тъй като те лежат в основата на различни информационни канали и ресурси за реализация на общуването.

Що се отнася до взаимовръзката между жестовите и тяхната номинация, тя пряко се проявява в синхрона, съгласуваността на техните структури. Тук ще се позовем на Б. Ръсел, според когото трудът на Л. Витгенщайн „Логико-философски трактат“ дава основание да се направи следният фундаментален извод: „За да може едно или друго изречение да потвърждава някакъв факт³, трябва да има, независимо от конструкцията на езика, нещо общо между структурата на изречението и структурата на факта“ (Rassel, 2018, p. 133).

И така, жестовите са два вида – субектни и несубектни. Както вече беше посочено, и двата са построени по един и същ модел, но се различават по наличието или отсъствието на компонента субект. В номинациите езикът „потвърждава“ това различие, като чрез свои специфични форми отчита техните особености, така че структурата на номинацията на всеки от двата вида жеста да съдържа „нещо общо“ с тази на съответния вид жест.

Субектните жестове са представени в езика чрез подлога-лице, заместващите го лични местоименни форми (*аз, ти, той* и т. п.) и личните форми на предиката, срв.:

– *Вдигам ръка към минаващото по улицата такси и давам адреса* (Raynov, 1976); – *Вдигна ръка към едно от такситата и изчака да спре пред него* (Gogov, 2012).

Несубектните жестове се отразяват чрез специфичната за българския език третолична форма на предиката, съгласуваща се с подлог, който не е лице, срв.:

– *Имаше и друго: **острите му очи** можеха да хвърлят мигновен поглед върху нещо и след това да **замръзнат**, като че не са го забелязали* (Dimov, 1981);

– ***Устните и ръцете** на Нанча **затрепераха**, но след няколко минути той се успокои* (Mandzhukov, 2013);

– *Обзе го внезапен гняв срещу Павел Морев. Лицето му стана още по-червено, **устните му затрепераха*** (Dimov, 1981);

– *Лицето на Зара се изкриви, **устните ѝ затрепераха*** (Dimov, 1981).

Трансформация на номинациите на несубектните жестове в субектни

Нерядко обектът-лице се изживява като вършител на действието и носител на състоянието, предизвикано от външния или вътрешния източник. Това се наблюдава в случаите, когато въздействието е върху цялото тяло, но не и върху неговите части, при което в номинациите *тяло* се пропуска. По такъв начин се създава впечатлението за субектност. Трансформацията на номинациите на несубектните жестове в субектни превръща обекта-лице в мним субект, който няма устойчива връзка с действието и не е негов източник. Тази трансформация функционира само на езиково ниво и по никакъв начин не променя природата на несубектния жест.

Срв. от една страна:

– ***Тялото ѝ трепереше** от студ, ставите я боляха, краката ѝ се подкосяха, устата ѝ бе пресъхнала* (Dimov, 2006a).

И от друга:

– ***Треперех** от студ. Толкова ми беше студено, че трябваше да стискам челюсти, за да не затракам със зъби, за да не започна да „кова клинци“, както казвахме някога, когато имаше истински зими и ставаше истински студено* (Gulyashki, 1976).

На практика, обективното жестово изпълнение в речта се превръща в субективно действие или преживяване, което придава на жеста личностна ориентация с цел подчертаване важноста му в съответния контекст. Илюстрация за това са посочените по-горе примери, където в първия се констатира определен факт, а във втория – субектът подчертава неговата важност за себе си, срв. още:

– *С всичкото си несъвършенство собственото свирене е празник за цялото ти същество. Първият акорд, макар тих, едва доловим, мина по кръвообращението през мене, **тялото ми трепна**, сякаш зазвуча* (Dimitrova, 1985);

– ***Трепнах**. / Раздялата отново беше неизбежна* (Velichkova, 2024).

Често такива трансформации се правят и от страничните наблюдатели на несубектните жестове, които, не разполагайки с информация за техния харак-

тер, ги възприемат като субектни, срв.:

– *Тъкмо тогава обаче Хиришфогел внезапно изправи гримаса и сви тялото си, сякаш почувствува студ. Треската ли? – попита Андерсон и сложи ръката си върху гърба му. Хиришфогел кимна утвърдително* (Dimov, 2006б);

– *На видео кадри се вижда как **Тръмн свиwa тялото си** надясно след произвеждането на изстрела, стиска ухото си и пада на земята.* (<https://profit.bg/article/2024071405250673534>).

В тези случаи наблюдателят описва каквото вижда – лице, чието тяло се свиwa, и без да знае, съзнателно или неволно се извършwa действието (това впрочем в този момент за него не е важно), съвсем „логично“ определя лицето като субект.

Заклучение

За българската невербална система са характерни субектни и несубектни жестове, които са построени по един и същи модел, но се различават по: **а.** наличието в преобладаващата част от жестовете на субект, който изпълняwa ролята на източник и вършител на действието; **б.** отсъствието на субект в една неголяма група жестове, при които тялото (и неговите части) на участника (лицето) в жеста са изпълнители на действието, породено от външен или вътрешен източник.

Тези различия адекватно се отразяват в номинациите със специфични езикови средства: субектните се фиксират чрез подлог-лице и личните форми на предиката-глагол, а несубектните – чрез третоличните глаголи и подлог, който не е лице. На езиково ниво се наблюдава също трансформация на номинациите на несубектните жестове, при които изпълнител на действието е цялото тяло, в субектни. Причините са две: лицето, чието тяло е обект на въздействие, подчертава значимостта на жеста за себе си, а страничният наблюдател не е в състояние да определи характера на жеста, в резултат на което възприема несубектния като субектен.

Накрая ще отбележим, че наличието на несубектни жестове е важно не само като специфична особеност на българската невербална система, но то илюстрира и нейната отвореност, т.е. характеризира я като система, взаимодействаща и с външната среда.

БЕЛЕЖКИ

1. Субект м. (лат.). 1. *Филос.* Същество, което притежава съзнание, воля и способност за целесъобразна дейност, насочена към някой обект (Cholakova, (1977 – 2015).
2. Според И. Касабов „В най-общо определение на термина, структура е вътрешната организация на устойчивите взаимовръзки между елементите на

дадена система. Структурата формира системата, като осигурява цялостността на системния обект и неговата тъждественост със самия себе си, т.е. запазването на основните му свойства при различни външни и вътрешни изменения“ (Kasabov).

3. Според Л. Витгенщайн „светът се разчленява/дели на факти“ (Vitgenshteyn, 2018, p. 10).

ЛИТЕРАТУРА

- Витгенщайн, Л. (2018). *Логико-философский трактат*. Москва: АСТ.
- Касабов, И. Структура. В: *Университетски речник – основни понятия. Общ списък на понятия*. URL: <https://nbu-rechnik.nbu.bg/bg/obsht-spisyk-na-ponqtiq/struktura>
- Князева, Е. (2011). *Система и среда: сопряжение сложности, эмерджентности и управленческой активности*. URL: intelros.ru>pdf/Lepskiy/07.pdf
- Крейдлин, Г. (2002). *Невербальная семиотика*. Москва: Новое литературное обозрение.
- Маслов, О. (2019). *Теория систем и системный анализ*. URL: https://studopedia.net/13_69031_opredelenie-i-svoystva-sistemi-vneshnyaya-sreda-problemnaya-situatsiya.html
- Рассел, Б., Предисловие Б. Рассела к 1-му английскому изданию „Логико-философского трактата“. В: Витгенштейн, Л. (2018). *Логико-философский трактат*. Москва: АСТ.
- Стоянов, С. (ред.). (1983). *Граматика на съвременния български книжовен език. Т. II: Морфология*. София: БАН.
- Чолакова, К. (ред.). (1977 – 2015). *Речник на българския език. Т. I – 15*, София: БАН. URL: <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/>
- Krauss, R. (1998). *Why Do We Gesture When We Speak?* URL: <https://www.columbia.edu/~rmk7/PDF/CD.pdf>

ИЗТОЧНИЦИ

Художествена литература

- Ангов, О. (2017). *Юноша*. URL: <https://www.anapest.org/antov/?byId=187>
- Априлов, Б. (1970). *Петимата от „Моби Дик“*. *Сценарий за филм*. URL: <https://borisaprilov.files.wordpress.com/2012/05/titulka.jpg>
- Бачков, К. (2006). История с кожух В: Красимир Бачков. *В очакване на утрото*. Липецкий, Москва.
- Вежинов, П. (1975). *Нощем с белите коне*. София: Български писател.
- Вежинов, П. (1977). *Белият гушчер*. София: Български писател.
- Вежинов, П. (1987). *Барьерата*. София: Български писател.

- Великова, З. (2015). Болногледачката. *Алманах „Нова българска литература“*, Проза 2015. София: Фондация „Буквите“.
- Величкова, Б. (2024). *Черни дупки. Жената в рейса*. URL: <https://www.newasocialpoetry.com/poetry/bistra-velichkova-cherni-dupki>
- Георгиева, Т. (2015). За живеенето и летенето. *Алманах „Нова българска литература“*, Хумор и сатира 2015. София: Фондация „Буквите“.
- Гогов, И. (2012). *Парични знаци*. София: Дирия.
- Гуляшки, А. (1976). *Последно приключение на Авакум Захов*. София: Български писател.
- Данаилов, Г. (2003). *Къща отвъд света*. Велико Търново: Абагар.
- Димитрова, Б. (1981). Лице. В: *Събрани творби, том II*. София: ТИХ-ИВЕЛ.
- Димитрова, Б. (1985). *Пътуване към себе си*. София: Български писател.
- Димов, Д. (1981). Тютюн. В: *Събрани съчинения в пет тома*. София: Български писател.
- Димов, Д. (2006а). *Осъдени души*. София: Захари Стоянов.
- Димов, Д. (2006б). *Поручик Бенц*. София: Захари Стоянов.
- Дюлгерев, Г. (2020). Биография на „И дойде денят“ (1972 – 1974). В: *Биография на моите филми, ч. I*. София: Аргос.
- Енев, Д. (2024). *Човекът, който минаваше през стени*. URL: <https://kultura.bg/web/>
- Жотев, Д. (1993). *Езически разкази*. София: Христо Ботев.
- Иванова, В. (2006). *Нефертити от Люлин*. URL: www.rodina-bg.org/hanchev/laureati_2005.htm
- Каралийчев, А. (1981). Най-малкият ученик. В: *Разкази за деца от български писатели. Антология*. София: Български писател.
- Караславов, Г. (1979). *Избрани произведения, Т. 7, Пиеси*. София: Български писател.
- Константинов, П. (1986). *Синият аметист*. Пловдив: Хр. Г. Данов, Пловдив.
- Манджуков, П. (2013). *Предвестници на бурята. Спомени*. София: ФАБ.
- Маринов, Цв. (2010). *Серийният убиец*. Велико Търново: Фабер.
- Минков, С. (2000). Какво може да се случи нощем. В: *Чудни хоризонти. Антология*. София: ИК „Аргус“.
- Нанков, Н. (2010). Глобализация. *Електронно списание. LiterNet*, № 7 (128).
- Никифоров, Г. (2014). Из „Лисицата“. *Електронно списание LiterNet*, № 11 (180).
- Остриков, И. (1981). Манолчо и войниците. В: *Разкази за деца от български писатели. Антология*. София: Български писател.
- Петрунова, Д. (1999). *Голямото прецакване*. София: Световит.

- Попова-Мутафова, Ф. (1981). *Седмият грях. Легенди*. София: Отечество.
- Радичков, Й. (1978). *Спомени за коне*. София: Български писател.
- Радулска, Р. (2011). *Юрта*. София: Захари Стоянов.
- Райнов, Б. (1976). *Умирай само в краен случай*. Пловдив: Христо Г. Данов.
- Райнов, Б. (1986). *Денят не си личи по заранта*. В: *Голямата скука / Денят не си личи по заранта*. София: Български писател.
- Славински, П. (1981). *Лъжлото*. В: *Разкази за деца от български писатели. Антология*. София: Български писател.
- Стаматов, В. (1978). *Флагман*. София: Български писател.
- Талев, Д. (1985). *Гласовете ви чувам*. София: Български писател.
- Талев, Д. (1986). *Илинден*. София: Български писател.
- Шумналиев, Д. (2002). *Влюбени разкази*. София: Библиотека 48.

REFERENCES

- Vitgenshteyn, L. (2018). *Logiko-filosofskiy traktat*. Moskva: AST.
- Kasabov, I. Struktura. V: *Universitetski rechnik – osnovni ponyatia. Obsht spisak na ponyatia*. URL: <https://nbu-rechnik.nbu.bg/bg/obsht-spisyk-na-ponqtiq/struktura>
- Knyazeva, E. (2011). *Sistema i sreda: sopryazhenie slozhnosti, emergentnosti i upravlencheskoy aktivnosti*. URL: intelros.ru/pdf/Lepskiy/07.pdf
- Kreydlin, G. (2002). *Neverbal'naya semiotika*. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie.
- Maslov, O. (2019). *Teoriya sistem i sistemnyy analiz*. URL: https://studopedia.net/13_69031_opredelenie-i-svoystva-sistemi-vneshnyaya-sreda-problemnaya-situatsiya.html
- Rassel, B., Predislovie B. Rassela k 1-mu angliyskomu izdaniyu "Logiko-filosofskogo traktata". V: Vitgenshteyn, L. (2018). *Logiko-filosofskiy traktat*. Moskva: AST.
- Stoyanov, S. (red.). (1983). *Gramatika na savremennia balgarski knizhoven ezik. T. II: Morfologia*. Sofia: BAN.
- Cholakova, K. (red.). (1977 – 2015). *Rechnik na balgarskia ezik. 1 – 15*, Sofia: BAN. URL: <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/>
- Krauss, R. (1998). *Why Do We Gesture When We Speak?* URL: <https://www.columbia.edu/~rmk7/PDF/CD.pdf>

SOURCES

Literary works

- Antov, O. (2017). *Yunosha*. URL: <https://www.anapest.org/antov/?byId=187>
- Aprilov, B. (1970*). *Petimata ot „Mobi Dik“*. Stsenariy za film*. URL: <https://borisaprilov.files.wordpress.com/2012/05/titulka.jpg>

- Bachkov, K. (2006). *Istoriya skozuh V*: Krasimir Bachkov. *Vochakvanenautroto*. Lipetskiy, Moskva.
- Vezhinov, P. (1975). *Noshtems belite kone*. Sofia: Balgarski pisatel.
- Vezhinov, P. (1977). *Beliyat gushtar*. Sofia: Balgarski pisatel.
- Vezhinov, P. (1987). *Barrierata*. Sofia: Balgarski pisatel.
- Velikova, Z. (2015). Bolnogledachkata. *Almanah „Nova balgarska literatura“*, *Proza 2015*. Sofia: Fondatsiya „Bukvite“.
- Velichkova, B. (2024). *Cherni dupki. Zhenata v reisa*. URL: <https://www.newasocialpoetry.com/poetry/bistra-velichkova-cherni-dupki>
- Georgieva, T. (2015). *Za zhiveeneto i leteneto*. *Almanah „Nova balgarska literatura“*, *Humor i satira 2015*. Sofia: Fondatsiya „Bukvite“.
- Gogov, I. (2012). *Parichni znatsi*. Sofia: Dirya.
- Gulyashki, A. (1976). *Posledno priklyuchenie na Avakum Zahov*. Sofia: Balgarski pisatel.
- Danailov, G. (2003). *Kashta otvad sveta*. Veliko Tarnovo: Abagar.
- Dimitrova, B. (1981). Litse. V: *Sabrani tvorbi, tom II*. Sofia: TIKH-IVEL.
- Dimitrova, B. (1985). *Patuvane kam sebe si*. Sofia: Balgarski pisatel.
- Dimov, D. (1981). Tyutyun. V: *Sabrani sacheniya v pet toma*. Sofia: Balgarski pisatel.
- Dimov, D. (2006a). *Osadeni dushi*. Sofia: Zahari Stoyanov.
- Dimov, D. (2006b). *Poruchik Bents*. Sofia: Zahari Stoyanov.
- Dyulgerov, G. (2020). Biografiya na „I dojde denyat“ (1972–1974). V: *Biografiya na moite filmi, ch. I*. Sofia: Argos.
- Enev, D. (2024). *Chovekat, koyto minavashe prez steni*. URL: <https://kultura.bg/web/>
- Zhotov, D. (1993). *Yazicheski razkazi*. Sofia: Hristo Botev.
- Ivanova, V. (2006). *Nefertiti ot Lyulin*. URL: www.rodina-bg.org/hanchev/laureati_2005.htm
- Karaliychev, A. (1981). *Nay-malkiyat uchenik*. V: *Razkazi za detsa ot balgarski pisатели*. *Antologiya*. Sofia: Balgarski pisatel.
- Karaslavov, G. (1979). *Izbrani proizvedeniya, T. 7, Piesi*. Sofia: Balgarski pisatel.
- Konstantinov, P. (1986). *Siniyat ametist*. Plovdiv: Hr. G. Danov, Plovdiv.
- Mandzhukov, P. (2013). *Predvestnitsi na burya. Spomeni*. Sofia: FAB.
- Marinov, Tsv. (2010). *Seriyniyat ubiets*. Veliko Tarnovo: Faber.
- Minkov, S. (2000). *Kakvo mozhe da se sluchi noshtem*. V: *Chudni horizonti*. *Antologiya*. Sofia: IK „Argus“.
- Nankov, N. (2010). *Globalizatsiya. Elektronno spisanie LiterNet*, № 7 (128).
- Nikiforov, G. (2014). *Iz „Lisitsata“*. *Elektronno spisanie LiterNet*, № 11 (180).
- Ostrikov, I. (1981). *Manolcho i voynitsite*. V: *Razkazi za detsa ot balgarski pisатели*. *Antologiya*. Sofia: Balgarski pisatel.

- Petrunova, D. (1999). *Golyamoto pretsakvane*. Sofia: Svetovit.
- Popova-Mutafova, F. (1981). *Sedmiyat gryah. Legendi*. Sofia: Otechestvo.
- Radichkov, Y. (1978). *Spomeni za kone*. Sofia: Balgarski pisatel.
- Radulska, R. (2011). *Yurta*. Sofia: Zahari Stoyanov.
- Raynov, B. (1976). *Umiray samo v kraen sluchay*. Plovdiv: Hristo G. Danov.
- Raynov, B. (1986). Denyat ne si lichi po zaranata. V: *Golyamata skuka / Denyat ne si lichi po zaranata*. Sofia: Balgarski pisatel.
- Slavinski, P. (1981). Lazhl'oto. V: *Razkazi za detsa ot balgarski pisateli. Antologiya*. Sofia: Balgarski pisatel.
- Stamatov, V. (1978). *Flagman*. Sofia: Balgarski pisatel.
- Talev, D. (1985). *Glasovete vi chuvam*. Sofia: Balgarski pisatel.
- Talev, D. (1986). *Ilinden*. Sofia: Balgarski pisatel.
- Shumnaliev, D. (2002). *Vlyubeni razkazi*. Sofia: Biblioteka 48.

SUBJECTIVE AND NON-SUBJECTIVE GESTURES IN THE BULGARIAN NONVERBAL SYSTEM

Abstract. In the Bulgarian nonverbal system, from the perspective of the relationship between the components *subject* and *action*, two types of gestures are distinguished: subjective gestures, in which the subject is the source and performer of the action, and non-subjective gestures, in which the subject is absent and the gesture has an external source acting upon the human body or its parts, thereby turning them into performers of the gesture. At the linguistic level, subjective and non-subjective units are represented by structures that differ in their grammatical composition: the former consist of a subject-person and personal forms of the predicate-verb, while in the latter the subject is non-person, and the predicate-verb appears in a third-person form. The presence of non-subjective units, besides being a specific feature of the Bulgarian nonverbal system, also characterizes it as an open system that interacts with the external environment.

Keywords: gesture; components; nonverbal; non-subjective; structure; system; subjective

✉ **Prof. Dr. Gocho Gochev**

ORCID iD: 0000-0001-7399-6257

University of Veliko Tarnovo "St. Cyril and St. Methodius"

1, Teodosii Tarnovski St.

5003 Veliko Tarnovo

E-mail: gochev_g@abv.bg